

ISLÁMSKÁ ETIKA

Pokusíme se formulovat základní principy islámské etiky na pozadí obecně závazných náboženských norem islámu a zároveň představit ve stručnosti nauky, které nabízejí skrze jejich praktické osvojení nejvyšší duchovní realizaci muslimského věřícího.

Slovo **islám** znamená **odevzdání se bohu**, jehož hlavní a nejužívanější jméno je **Alláh**, a proto se věřící v Alláha jmenuje **muslim**, tedy ten, který **podřizuje svou vůli bohu**.

Islám patří do rodiny monoteistických náboženství, která spojují svou tradici se jménem starožidovského patriarchy Abraháma. Jeho syn Izmael je považován, jak už jsme uvedli, za otce arabského národa. Muhammad coby zakladatel islámu v 7. století vysoce vyzdvihuje v Koránu jak osobu Ježíše, tak Mojžíše. Není divu, vždyť tento text mu nadiktoval archanděl Gabriel, mimo jiné strážný anděl židovského národa a také zvěstovatel Panně Marii nebo Zachariášovi, který byl otcem Jana Křtitele. Následná islámská tradice má však za to, že praxe židovského i křesťanského náboženství je nedokonalá, protože je založena na dezinterpretaci původních božích zjevení. Teoreticky a právně je muslimy respektováno i perské náboženství zoroastrismus.

Muslim svou náboženskou praxi buduje na pěti sloupech víry: 1. **Šáháda**, znamená vyznání víry: *Alláh je největší. Není boha kromě Alláha*. 2. **Salát** znamená dodržet rituální modlitbu, která se praktikuje za svítání, v poledne, odpoledne, při západu slunce a v noci. Povinností jsou umyté ruce a orientace směrem k Mekce. 3. **Zakát** je povinnost dávat almužnu. 4. **Saum** je půst od svítání do soumraku v měsíci Ramadánu, kdy je zakázáno jíst, pít, kouřit a pohlavně se stýkat. 5. **Hadždž** je pouť do Mekky alespoň jednou za život.

„Ve jménu boha milosrdného, slitovného. Šťastní jsou ti věřící, kteří v modlitbách svých jsou pokorní, kteří od planých řečí se odvrací, kteří almužny rozdávají, kteří pohlaví svá ochraňují jen pro manželky své či otrokyně, a nebudou za to pokáráni – však kdo více než po tomto touží, to věru jsou přestupníci. Kteří svěřené opatrují a úmluvy své pevně dodržují, kteří o modlitby své pilně dbají. Tito zajisté dědici se stanou, kteří ráj zdědí a věčně v něm budou.“¹²⁶ Ústředním poselstvím a cílem islámu je tedy **dosažení blaženosti na tomto světě i po smrti**.

Duchovní i světský život v **islámském společenství (umma)** je řízen pravidly, která vycházejí z textu Koránu a **sunny**, což je systematizovaná původně ústní tradice po smrti Muhammada.

Korán a sunny jsou kodifikovány muslimským právem **šaría**. Obecně lze předepsaná pravidla jednání každého muslima rozdělit na to, co je povolené (halál), a na to, co je zakázané (harám). Orientaci mohou zájemci najít v dnes velmi populární knize **Jusufa al-Qaradawiho Povolené a zakázané v islámu**.

Dnes velmi diskutovanou otázkou je forma služby bohu zvaná **džihád**. Džihád je samotným Muhammadem rozlišován na velký a malý. Velký džihád je zápasem každého člověka o vlastní víru a potřebnou kajícnost, je tedy záležitostí osobního a duchovního rozvoje. Důraz je kladen na **projevování zbožného života, sebeovládání za účelem přemáhání smyslné bezuzdnosti, pomáhání potřebným a šíření islámu misijní činností**. Tzv. malý džihád obnáší možné použití násilí při šíření víry. Přesto Muhammad klade vítězným muslimům na srdce, aby se jako vítězství v bitvě slitovali nad poraženými nevěřícími a každopádně ušetřili ženy a děti. V průběhu dějin islámu je možné vypořádat tři velké fáze ve vztahu k násilnému džihádu. První, typická pro ranou islámskou obec, je charakteristická aktivním džihádem s mečem v ruce, druhá během středověku od 9. až do konce 18. století je víceméně poklidná a toto téma není pro islámské duchovní představitele nijak aktuální. Třetí období začíná evropskou kolonizací islámského prostoru a z ní plynoucí zvýšené nutnosti obrany víry jak uvnitř vlastní islámské obce, tak navenek proti jinověrcům či bezvěrcům. I dnes je řada předních arabistů přesvědčena, že „... i v případě radikálního

¹²⁶ Korán, Súra 23, Mekkánská 118 ája. Praha, s. 275.

islámu je hlavní tezí povědomí o duchovní a kulturní nadřazenosti islámské civilizace nad materialistickými civilizačními hodnotami, které nabízí Západ, spíše než apel k boji proti němu.¹²⁷ Arabský terorismus ani islámský fundamentalismus tedy nevyplývají z ryzí povahy islámského náboženství.

2.1 Súfismus

Jedná se o mysticky orientovaný směr islámu, jehož snahou je jít po stopách Muhammadova výroku o tom, že „*bůh je skrytý poklad, který chce být objeven, a proto si stvořil svět vnímavých tvorů, aby měl společnost.*“¹²⁸ Mezi nejvýznačnější představitele tohoto náročného, vzorového jednání a duchovní cesty muslimského věřícího je uctíván perský světec a básník **Džaláluddín Balchí Rúmí** (1207–1273). Slova jeho básně, která si nyní můžete přečíst, vám připraví vaši mysl pro vnímání poselství súfi: „*Pro Tebe já včera v noci hvězdě dal jsem znamení: ‚Vznes mou úctu k Tomu, z něhož měsíční zář pramení!‘ Pokloním se, pravím: ‚Poctu tomu slunci dones mi, které zářem zlato činí ze hrubého kamene!‘ Prsa svoje odhalil jsem, rány své já ukázal: ‚Zprávu nes Mu, který dychtiv krve v srdce mámení!‘*

Sem i onam obracím se, děcko – srdce utišit. Usne dítě na kolébce, jak jen kolébáme ní. Mlékem napoj děcko – srdce, jeho pláče zbav nás již, v mžik jenž, jak mě bezmocnému, stokrát’s pomoh’ rameni! Místem srdce město spoje od počátku do konce; s ním kdy srdce odloučené vyhnanství své zamění? Odmlčím se, ale abych od žáhy se uchránil, číšníku, již opij zcela oko touhy v plameni! Ó božstvím hovořící, jenž pravd jsi zřítelníci, od moře, ohně plna, jenž tvory umíš stržiti! Jsi starcem starším všeho, jsi králem bez rovného. Duch veden rukou jeho se bídy vztahů zřící. Kdo může v tvorů roji se chlubit láskou tvojí? Svit lesku Tvůrcův tvoji je krásu milující. Díš: ‚Jakou mocí zvládám? Tě lásce v kořist padám, chor láskou, touhou strádám, lékaři dobře zřící Tvá přízeň praví: ‚Přijdi!‘, tvůj hněv zas praví: ‚Vrať se!‘ Nám jednou zprávu učiň, co spíš chce pravdu říci! Ó jenž jsi duši slunce, z Tabrízu Pravdy Slunce, v tvém paprsku co prášek – duch sladce hovořící!‘“¹²⁹

¹²⁷ Mendel, M.: *Džihád. Islámské koncepce šíření víry*. Brno, 1997, s. 286.

¹²⁸ Frederick, M. Denny: *Islám a muslimská obec*. Praha, 2003, s. 67.

¹²⁹ Rúmí: *Z mystických gazelů*. Z perštiny přeložil Miloš Borecký. Citováno podle webu Národní knihovny Praha.

Další citát v sobě obsahuje celou nauku perského světce: „*Ten, kdo vidí, a ten, kdo je viděn, je jen jeden – v tobě.*“¹³⁰

Podle Rúmího je **cesta k bohu (taríqa)** vždy individuální. To je základ každé mystiky. A tak jako neměli a nemají na různých ustláno mystici křesťanští, jejichž nonkonformita mnohým z nich přinášela za života přirozeně problémy a jejichž svatost byla posléze využívána jako výkladní skříň svatosti církve, v mnohém totéž platí pro mladšího, rozverného bratříčka křesťanství, kterým je islám.

Nejvyšším cílem súfistické etiky je dosáhnout úplného spojení vlastní duše s **božím bytím (haqíqa)**. To je ale téměř nemožné uskutečnit bez odevzdání své osobní vůle duchovnímu učiteli. Duchovní učitel svého žáka na cestě k bohu chrání a pomáhá mu projít nástrahami jeho osudu. Zároveň se jeho mistrovský vliv projevuje v ověřování adeptovi zralosti při řadě duchovních a životních zkoušek, při nichž se vyvíjí žáková božská aspirace (**baraka**). Adept duchovní cesty se vzdaluje stavu běžného člověka, jehož vztah k islámu je dán pouze formalizovaným dodržováním práva šaría. Duchovní cvičení a například točivý tanec kolem osy těla, tzv. tanec dervišů, vede k intenzivnímu sebeočišťování a dosažení andělského stavu (**malakút**). A od něj pokračuje k nejvyšším zasvěcením až k **osvícení (džabarút)**. Adept bývá nazýván jako syn Učitele. Jeho kolegové na duchovní cestě jsou mu bratry, kteří zasluhují tutéž přízeň a lásku jako jejich Učitel.

¹³⁰ Eva de Vitray-Meyerovitch: *Rúmí a súfismus (Úvod do islámské mystiky)*. Bratislava, 1993.

- b) pán domu. Jeho druhou povinnosťou je oženiť sa a vychovávať synov, ktorí by pokračovali v plnení posvätných zákonov rodu; utiahnutý. V dospelosti brahmán odrieka sveta klamu a utiahne sa do samoty, obyčajne do lesa, kde umŕtvovaním a sústreďovaním prenikne do tajomstva bytia;
- d) askéta. Keď askézou získal nadvládu nad zmyslami, vracia sa brahman medzi ľudí ako askét. Chodí od domu k domu a prosí si almužnu.

1.2 HINDUIZMUS

Hinduizmus vznikol z brahmanizmu, ktorý sa spojil s ľudovými predstavami a budhizmom, preto sa nazýva aj novobrahmanizmus. Prameňom, odkiaľ čerpáme o ňom vedomosti, sú tzv. Spisy minulosti (Puranas z 8. – 11. storočia po Kristovi), ktoré hovoria o vzniku sveta, pôvode ľudstva a zániku vesmíru. Z množstva bohov indický ľud si obľúbil zvláštnu trojicu: Brahma ako stvoriteľ, Višnu ako zachovávateľ a Šiva ako ničiteľ. Je zvláštne, že práve Šiva sa stal najpopulárnejším bohom, ktorý sídli na vrcholoch Himalájí a má tisíce očí, rúk a nôh. I keď je strašný, ľud ho nazýva dobrotivý. Jeho manželkou je hrozná bohyňa Devi a symbolom lotosový kvet.

Višnu uctievali ako zachovávateľa, ktorý sa vteľuje do rôznych bytostí. Najslávnejší vtelením (avatar) Višnu je Krišna, ktorý bol prenasledovaný, ale potom premohol mnoho démonov, usmrtil svojho prenasledovateľa a zmocnil sa jeho ríše. Stal sa tak „ideálnym obrazom bohočloveka v Indii,.. Ale Višnu sa vteľuje aj do ryby, korytnačky, trpaslíka a pod.

Boh Bhagávat (= blažený) je jediný osobný boh, ktorému sa treba v láske odovzdať. Toto odovzdanie nazývajú bhakti. Najslávnejším dielom, ktoré hovorí o takejto zbožnosti je Bhagavatgita, Pieseň o Vznesenom (vyšla v češtine).

Z hinduizmu vyšlo aj hnutie Sikhov, ktoré za svoj vznik vďačí putovnému kazateľovi Nanakovi (1469 – 1539). Je zástancom myšlienky jediného boha, ktorého jediným menom a jedinou podobou je pravda. Týmto činom Nanak odstránil pre svojich prívržencov mnohobožstvo. Jeho učenie sa vyznačuje vysokou etickou zodpovednosťou, ktorá sa rozprestiera najmä na rodinný život a postoj človeka vo svete. Nanakovi nasledovníci sa nazývali Guru – učiteľ. Na označenie jeho prívržencov sa užívalo pomenovanie Sikh, čo znamená žiak. Ich významným učiteľom bol Guru Govind (1675 – 1708), ktorý tomuto hnutiu dal vieroučné a mravoučné základy v diele Kniha Pánova (Granth Sahib). Táto kniha sa nachádza v zlatom chráme v Amritsare, kde jej veriaci prejavujú veľkú úctu. Sikhov možno dobre aj dnes rozoznať, lebo nosia na hlave turban.

Moderný hinduizmus sa vyvíjal dvoma smermi. Jeden z nich, Aria – Samaj je vlastne spoločnosť, ktorá sa snaží obnoviť arijsťvo v jeho pôvodnej čistote, a to až s mystickým, ale nie nacionalistickým zánietením, lebo sa tu nemyslí na národnosť, ale na čistotu charakteru.

Druhý smer, Brahma – Samaj, je spoločnosť vzdelených Indov, ktorí sa združili okolo niekoľkých veľkých mysliteľov. Zdôraznil duchovné vzývanie boha, usilovali sa odstrániť staré povery a mnohobožstvo a v súvisе s tým aj kastovníctvo a zotročenie indickej ženy. Uznávali mravnú výšku Krista a prijali mnoho prvkov kresťanstva, napríklad nenásilný odpor. K tomuto hnutiu sa hlásil aj slávny politický vodca Indie Mohandas Karamchand Gandhi (1869 – 1948), ktorého často nazývali len Mahatma – veľká duša (= Svätec).

Kastovníctvo je spoločným znakom rôznych prúdov v hinduizme. Slovo kasta pochádza z portugalského slova casta = pokolenie, kmeň a označuje skupinu rodín, ktoré majú spoločný pôvod, spoločné meno, spoločné zamestnanie a životné formy. Vyvinulo sa rozdelenie spoločnosti na štyri spoločenské skupiny, (varny), a to:

- na kňazov a učencov (brahmana)
- bojovníkov (kšatrija)
- obchodníkov a pastierov (vajšija)
- sluhov (šudra).

Pôvodne bolo možné zmeniť kastu v tomto živote, avšak pod vplyvom učenia o karma (= čin, univerzálny zákon o príčine a následku) a o prevetľovaní a znovuzrodení sa táto zmena vylúčila. „Iba nové karma

(= zásluha) môže príviesť zmenu v pozdnejšej existencii,.. Toto prísne oddelenie jednotlivých kást malo za následok deklasovanie štvrtej skupiny sluhov za „nedotknuteľných, (aspršija), ktorí sa nesmeli stykať s príslušníkmi prvých troch kást. Indická ústava z roku 1950 zakazuje to, aby sa príslušnosť k niektorej kaste stala dôvodom sociálneho útlaku. Ale čo sa týka náboženstva, hinduistickí sudrovia smú vkročiť do chrámu len v určitých dňoch. Má to pre ľudí aj ten význam, že podľa príslušnosti ku kaste sa menia aj etické požiadavky pre jednotlivých ľudí (Kaste, RGGIII).

Uctievanie zvierat je tiež zakorenené v hinduizme. Pôvodne síce slúžili zvieratá ako obeť v kulte, ale po kritike Budhu a iných náboženských reformátorov sa vyvinul kult bez zvieracích obetí a zvieratá sa začali uctievať (Klöcker).

1.3 KONKRÉTNĀ ETIKA

1.3.1 Životné prostredie

1.3.1.1 Príroda

Hinduizmus nehovorí o človekovi a prírode, ale o vesmíre, ktorého časťou je rovnako človek ako aj ostatná príroda. Medzi nimi ničo zásadného rozdielu. Preto môže byť príroda zbožštená: Zem je životodarná Matka, Ganges je posvätná rieka, ktorá nie je len nahromadenie vody, ale božské požehnanie krajiny. Tak sa tu dívajú aj na stromy, ktoré sú stelesnením bohov, na vrchy ako ich sídla a podobne. Voči všetkému tvorstvu sa musí človek chovať priateľsky a súcítne (ahimsa – neublíženia). Koloniálne panstvo urážalo tieto zásady technikou, ktorá spotrebúvala kvantá pôdy, vody, dreva. Už v 18. storočí vzniklo hnutie „chipko,,: Ženy objali stromy, ktoré sa mali rúbať : „vezmi môj život prv než usmríš strom,„. Vtedy zahynuli stovky ľudí. Za našich čias pôsobí podobné hnutie „appiko,, (objatie), ktoré ma za motto heslo: „urob pokoj s prírodou!,, Veď príroda má božský význam.

1.3.1.2 Zvieratá

Vo védskych dobách slúžili zvieratá ako symboly bohov, ale aj ako obeť pre bohov. Výnimku tu tvorila krava, na ktorú sa vzťahoval princíp ahimsa (neublíženia). Po roku 1000 a. C. sa tento princíp rozšíril aj na ostatné zvieratá, takže kňazi museli vyvinúť obeť bez zvierat. Moslimský nápor od 7. storočia p. C. a koloniálny tlak, ktoré ahimsu neuznávali, viedli k tomu, že sa krava stala symbolom národnej a náboženskej solidarity proti nadvláde cudzincom. Konečne krava sa stala symbolom indického národa a emblémom kongresovej strany. V širokých ľudových vrstvách Indie panuje presvedčenie, že päť produktov kravy – mlieko, tvaroh, maslo, moč a kravinec - má magickú moc. Preto sa krava nesmie zabíjať a musí sa nechať dožiť. Sice kritici hovoria, že toto uctievanie je prehnané, ale aj takí muži ako bol Gandhi zdôrazňovali, že ochrana kravy je znamením toho, že načí chrániť celú prírodu a všetky zvieratá vrátane jedovatých i inak nebezpečných, a to aj keď sa jedná o vedecké pokusy.

1.3.2 Rodina

1.3.2.1 Manželstvo

Za védskych čias sa žiadala síce monogamia, ale prakticky vládla sexuálna promiskuita. Okolo roku 600 a. C. hindskí myslitelia už videli v promiskuite nebezpečenstvo a žiadali, aby sa ženy vydávali ako panny. Každý mimomanželský pohlavný styk sa považoval za hriech. Na začiatku nášho letopočtu zákonodarovia začali zavádzať manželstvo medzi neplnoletými deťmi. S tým šiel aj zvyk, že ak zomrel muž, upálili s jeho mŕtvolou aj jeho živú vdovu. Ram Mohan Roy v 19. storočí dosiahol to, že upaľovanie vdov sa stalo trestným. Jednotlivé prípady sú však znám dodnes. Manželstvo detí bolo zakázané až v roku 1929.

1.3.2.2 Sexualita

Hinduistické učenie vychádza zo 4 cieľov ľudského života:

- dharma – náboženský zákon, ktorý je základom práva a života,

- artha – majetok, ktorý uspokojuje túžbu po vlastníctve
- kama – pôžitok, ktorý sprostredkúva pohlavnú rozkoš
- mokša – spása, ktorá prináša vyslobodenie človeka

Na tomto základe sa začala zavádzať monogamia, ale tak, že sa žena vydávala do rodiny, kde mala sexuálny pomer aj s bratmi svojho manžela. Dovoľoval sa aj sexuálny styk ženy s jej švagrom alebo blízkym príbuzným, ak jej muž bol impotentný. Bhagavatgita viedla k učeniu, že manželka musí zostať „pativara“, (cudná, čistá) a musí sa vydať len vo vnútri kasty a ešte pred pubertou. Nižšie kasty poznali naproti tomu polyandriu, polygamiu, rozvod a sobáš vdov. Je zaujímavé, že o mužoch a ich praktikách sa hovorí málo.

OĽadne plánovania rodičovstva sa sociálny reformátor Vinoba Bhave (1895 – 1982) vyslovil proti mechanickému zabráneniu počatia a doporučoval zdržanlivosť. Hinduizmus je aj proti prerušeniu tehotenstva, pri ktorom hrozí v Indii veľké zneužitie. Keď sa totiž zistí, že počaté dieťa je dievča, v mnohých prípadoch si ženy dajú prerušiť tehotenstvo. Tento trend nebezpečne stúpa, lebo podľa hinduistického presvedčenia je žena menej hodnotná ako muž. Okrem toho sa tým ušetria drahé vená pre nevestu.

1.3.3 Verejný život

1.3.3.1 Politický postoj

Dharma – zákon bytia a povinnosti – vykazuje každému miesto v monarchicky a kastovne usporiadanej spoločnosti. O jeho novú interpretáciu sa pokúsili v stredoveku, ale najmä v 19. a 20. storočí. Najprv to bolo b nacionalistickom vydaní, podľa ktorého cieľom má byť hinduistický národ a Nehindovia sa majú obrátiť na hinduistickú vieru (D. Sarasvati, V. D. Savarkar a i.). naproti nim zvolil Mahatma Gandhi (1869 – 1948) v boji proti britským kolonizátorom spôsob „satyagraha – pevnosť v pravde,, (nepresne prekladané ako „pasívny či nenásilný odpor,,). Satyagraha žiada trpieť za presvedčenie o pravde, (Klöcker). Satya, pravda je spojená s láskou a agraha, pevnosť zase so silou. Okrem toho je tu princíp ahimsa, nepoškodenie, ktorý je prostriedkom boja, kým pravda je cieľom.

1.3.3.2 Sociálne pomery

Hinduistické zásady rozdelili spoločnosť na štyri kasty: brahmanov, ktorí učia vedy, kšatriov – vojakov, vjšiov – obchodníkov a šudrov – sluhov. Zákony dharmy určoval ich povinnosti. Tým sa národný príjem dostal do rúk vyšších kást, kým väčšina národa patrila k nemajetnej kaste. Ideálom čeladného otca sa stal štvrtý hinduistický zákon, mokša – oslobodenie v askéze. Gandhi k tomu pridal aj sľub cudnosti a zrieknutie sa osobného majetku. Okrem neho však vystúpili aj takí, ktorí potierali chudobu sociálne slabých. Swami Vivekanda (1863 – 1902) žil v bedárskych štvrtiach a tvrdil: „, Tito chudobní nech sú vašim bohom. Len toho nazývam Veľký duch, ktorého srdce krváca pre chudobných. Každý človek,.... ktorý sa o ich nestará, je zradcom,,. Pritom motiváciou tu neboli sociálne princípy, ako skôr zásada o božskosti ľudského Ja (atman). V tomto zmysle účinkoval aj Bhimrao Rhami Amgedkar (1891 – 1956), ktorý hlásal: „,Zrieknutie sa bohatstva u tých, ktorí homajú, môže byť požehnaním, ale nikdy nie chudoba ako taká. Hlásanie vnútornej sľachetnosti chudoby je perverzia náboženstva a znamená zvečnenie nerestí a zločinov, ktoré bieda prináša,, (Klöcker).

1.3.3.3 Mierová práca

Pre mnohých je India spojená s predstavou tolerancie, ale v Indii často tiekla krv. R. 1947 sa od Indie oddelili moslimské štáty Pakistan a Bangladéš s mnohým krvipreliatím a r. 1948 bol zastrelený 79 ročný Mahatma Gandhi, hlásateľ nenásilia. Indická ústava (1949) zakazuje síce utlačanie pre náboženstvo, rasu alebo kasty, ale v praxi naďalej určuje kastovníctvo hospodársky a sociálny život a vedie k vydieraniu a krvavým konfliktom.

Na druhej strane pôsobí hinduistická tradícia tolerancie, ktorá prízvukuje mystickú jednotu všetkých náboženstiev. Hovorí o „inkluzívnej absolútosti,, ktorá pozná mnohé mená, ale jediného boha. To sa môže odvolávať aj na Bhagavatgitu, ktorá hovorí o jedinej realite boha Višnu, ale aj cudzie kultúry sa vzťahujú len na neho.

Politická tolerancia sa viaže najmä s Gandhim, ktorý v boji s Britmi použil spomínanú zásadu satyagraha a ahimsa: „,Neublížiť nikoreť živej bytosti – to je len najnižšia forma. Ahimsa sa poruší myšlienkou, kľamstvom, nenávisťou a neprajníctvom voči iným,,. Preto označil Gandhi násilie proti panujúcim za násilie proti sebe samému a rozviedol to do 5 zásad:

- Nenásilie znamená sebaočistenie, ako je to len ľudsky možné.
- Nenásilnej akciizodpovedá presvedčujúca moc, ktorá je tým väčšia, čím väčšie je zrieknutie sa.
- Nenásilie je bez výnimky nadradené násiliu
- Nenásilie nemôže byť porazené, kým násilie musí byť.
- Nenásilie istotne dosiahne víťazstvo – ak sa o víťazstve môže hovoriť tam, kde sa neusiluje o porážku.

Mimo Gandhioho pokračovateľov pôsobi od 70. rokov aj tzv. kult Adi – Parašaki medzi Tamilmi, ktorý popiera rozdelenie na kasty, zasadzuje sa o stavbu škôl, nemocníc a vývojové programy. Aj iné prúdy hlásajú znášanlivosť. Ramakrišna (1936 – 1886) a Vivekanda (1863 – 1902) chcú spojiť hinduizmus aj s kresťanstvom a islamom, keď práve v hinduizme vidia „matku náboženstiev,, ktorá má priniesť svetu znášanlivosť.

Naproti nim pôsobia v 20. Storočí aj fundamentalistické prúdy, ktorých vodcom bol spomínaný Savarkar, šéf „Strany veľkého hinduistického spoločenstva“. Keď sa dokázalo, že práve z tejto strany pochádzal Gandhioho vrah, bola strana roku 1948 zakázaná. Ale jej idey pôsobia ďalej v rôznych radikálnych, až fašizujúcich skupinách.

2. BUDHIZMUS

Medzi veľkými svetovými náboženstvami, ktoré prekročili hranice svojej domoviny, je budhizmus najstarší, lebo vznikol už v 6.st. pr. Kr. Jeho sväté spisy pozostávajú z troch zbierok (Tripitaka, Tri koše): 1. Vinaja, Kniha mníchov, 2. Darma, Budhovo učenie, 3. Abdi-darma, Výklad Budhovej nauky.

2.1 BUDHOVA OSOBNOSŤ

Aj keď je Budhova osobnosť opradená legendami a mýtmi, je to predsa len historická osobnosť. Pochádzal z rodu Sakjov a dostal meno Siddhárta (Eliade 35). Dátum jeho narodenia je najskôr niekedy okolo r.550 pr.Kr. (Eliade, Slovník 35 to udáva od r.624 do r.448 pr.Kr.). V dospelom veku opúšťa ženu i dieťa a začína hľadať zmysel života. Neuspokojuje ho ani bežné učenie, ani joga, ani askéza. Riešenie začína vidieť v pohľade na rozjímanie žobravého askétu. Zmenil si meno na Gautama, sadol si pod figovník a zaumienil si, že spod neho nevstane, dokiaľ nepríde k svetlu (Eliade 36). Na svitani dochádza osvietenia (nie zjavenia, ako pripomína Ondrejovič 19). Stáva sa Budhom - Osvieteným, ktorý poznal príčinu zla a záchranu z utrpenia. Odchádza potom do mesta Benares, kde začína verejne rozširovať svoje učenie. Jeho činnosť trvala 44 rokov a získala prívržencov zo všetkých kást. Založil mníšsky rád pre mníchov a mníšky, ktoré bývajú v kláštoroch a riadia sa množstvom predpisov. Na konci života vznikli spory medzi jeho prívržencami, z ktorých niektorí sa ho usilovali zavraždiť. Napriek tomu sa Budha dožil veku asi 80 rokov a umiera údajne následkom zažívacej poruchy. Jeho telo bolo spálené a rozdelené na 8 dielov, nad ktorými boli postavené pozdejšie mohyly (stupa).

2.2 BUDHOVO UČENIE - DHARMA

Budha neučil viere v nejaké božstvo, takže bolo aj vážnym problémom, či budhizmus môžeme pokladať za náboženstvo. Dnes sú veci jasnejšie, lebo Budha sám vyplnil toto vákuum a stal sa božstvom. Faktom však je, že ho nezaujímá špekulácia, či je svet večný, či sa líši duša od tela, čo bude po smrti. Jemu ide o vykúpenie z utrpenia (o nirvánu), čo dosahuje pomocou „štyroch vznešených právd“:

1. Všetko je utrpenie (dukha): „Narodenie je utrpenie, choroba je utrpenie, smrť je utrpenie“.
2. Pôvod utrpenia je v žiadosti (tršna).
3. Utrpenie sa ruší odstránením žiadosti.
4. K odstráneniu utrpenia vedie osemdielna cesta, kde človek zvláda:
 - názor
 - myslenie
 - reč
 - jednanie
 - živobytie
 - usilovanie
 - pozornosť
 - rozjímanie (Eliade 36).

Pôvodný budhizmus poznal aj etickú nauku o vykúpení z utrpenia, čo predpokladá zachovávať „budhistické päťoro“:

- nezabíjať živé tvory
- nekraďnúť
- necudzoložiť

- neklamať
- nepiť opojné nápoje.

Z týchto prikázaní stojí za povšimnutie láska k zvieratám, ktorá však zachádza až do krajností (budhistický mních cedí vodu, aby nevyplil nejakého živého tvora).

Budhisti rozoznávajú 4 stupne dokonalosti:

- u tých, ktorí nastúpili vznešenú cestu
- u tých, čo idú vznešenou cestou, ale po smrti sa vrátia na svet
- u tých, čo sa už na zem nevrátia
- u svätcov (arhata), ktorí už na zemi dospeli k nirváne.

2.3 VÝVOJ V BUDHIZME

Budhizmus, ktorý sa pridržiaval pôvodného učenia Budhu, mal cieľ v tom, aby človek spoznal utrpenie, odstránil jeho príčinu a tak sa dostal do stavu bez utrpenia, nirvány. Toto pôvodné učenie sa nazýva „Malá cesta“, Hinajana. Keď sa však budhizmus začal rozširovať, narazil na severe na helenistickú kultúrnu oblasť, ktorá naňho mala značný vplyv. Vznikalo nové učenie, zvané „Veľká cesta“, Mahajana. Charakterizuje ho niekoľko znakov.

Začalo sa tu predovšetkým špekulovať: Budha je nadprirodzenou bytosťou, povznesenou nielen nad ľudí, ale aj nad bohov. Nejestvuje len jeden, ale až päť Budhov. Vo vyššom svete sú Dhyani-Budhovia, ktorí posielajú na zem „budúcich Budhov“, Bodhisatvov. Sám historický Budha bol až štvrtým takýmto Bodhisatvom a piaty bude akýsi Mesiáš - Maitrejah. Dokonca Budha je prapríčinou sveta a ako taký má meno Prabudha, Adibudha. Z neho sa potom silou meditácie vyroňujú Budhovia a Bodhisatvia.

Veľmi sympatickú zmenu prekonala mahajanská etika. Etika pôvodného budhizmu bola dosť sebecká a mala na zreteli len spásu jednotlivca v nirváne. Naproti tomu mahajanský mních cíti zodpovednosť nielen za seba, ale aj za utrpenie celého ľudstva. Preto chce vykúpenie nielen pre seba, ale aj pre celý svet. Kto takto pomáha druhým dostať sa z utrpenia, stáva sa Bodhisatvom - budúcim Budhom.

Z toho dôvodu bolo treba zdôrazniť úlohu bohov, hoci pôvodný budhizmus bol etickou filozofiou a o bohov sa nestaral. Nebeskí Budhovia bývajú v nebeských meditačných oblastiach a majú svoje odrazy na zemi. Vznikajú dvojice a trojice bohov, ku ktorým sa možno modliť (napr.: „Velebýň bud' Budha Amitabbah“), ktorí sprevádzajú ľudí svetom až do nirvány.

Vynárajú sa tu aj poverčivé a magické prejavy. Tvoria sa magické výroky, mantry. Verilo sa, že človek sa môže zmocniť tajomných síl pomocou zaklínacích forml. Vytvorili sa celé knihy, Tantry, naplnené týmito formulkami. Aby sa to rozmnožilo, vyrobili sa modlitebné mlynčeky, ktoré opakujú tieto formuly, alebo sa týmito formulkami popísali celé pásy látok. Pomocou rôznych techník mechanických (napr. zvláštno držania prstov) a meditačných chce budhista zažiť, že tajomná sila vchádza do neho a tak dostáva nadľudskú schopnosť. Tieto praktiky sa šíria po svete aj dnes.

K tomu všetkému pristúpilo aj erotické zameranie budhizmu, Vadžra - jánam. Vadžra znamená pohlavný úd (falos, Eliade 44), ale aj diamant, preto sa to nazýva Diamantová cesta. Podľa nej Prabudha - Adibudha je príčinou všetkého, ale toto Absolútno je spojenie dvoch princípov: mužského a ženského. Blaženosť sa dá dosiahnuť spojením s Budhom, a to mystickým zážitkom lásky. Symbolom tohto mystického zážitku je obraz muža, ktorý objíma ženu. Preto v Diamantovej ceste vystupuje celý rad bohýň, z ktorých je najpopulárnejšou Tára, bohyňa kúziel, matka milosrdenstva. - Tu je istá analógia so starými prírodnými náboženstvami Kanaánu, ktoré vyznávali sympatateickú mágiu a mali „svätú prostitúciu“ ako súčasť bohoslužobných obradov, a nie ako jeden zo smrteľných hriechov.

2.4 BUDHIZMUS MIMO DOMOVA

Na vývoj v budhizme nastala reakcia zo strany brahmanizmu, ktorá spôsobila prenasledovanie budhistov v Indii v 8. a 9. st. Ešte horšie dielo vykonal islam, ktorý začal prenikať do Indie a vytlačil budhizmus zo zeme, kde vznikol, do susedných zemí, do Číny a Japonska.

Budhizmus v Číne mohol nadviazať na staršie systémy Lao-Tseho a Kong-fu-Tseho. Lao-Tse (nar. 604 pr.Kr.) hlásal v knihe Tao-te-king, že príčinou všetkého je Prasila - Tao. Do ľudského života vstupuje ako mravný zákon a vytvára cnosť, te. Spočíva v tom, že sa človek stará o hygienu tela a duše a vášňami nevyčerpáva svoje sily. Môže potom kľudne očakávať koniec života, kedy len zamení zemské šaty za nebeské. Kong-fu-Tse zdôrazňoval tri všeobecné cnosti:

- poznanie
- ľudskosť
- statočnosť

Treba ich uplatniť vo všetkých spoločenských vzťahoch: v manželstve, v rodine, v štáte.

Budhizmus sa mohol v Číne rozšíriť preto, že doterajšie systémy boli síce ušľachtilé a vysoko mravné, ale chýbala im metafyzická zložka a preto nemohli odpovedať na životné a náboženské otázky. Preto tu našlo ohlas učenie Mahájany a kult mnohých Budhov, žijúcich v nebi a prichádzajúcich na svet v postávach Bodhisatvov. Bohyňa Kuan-jin sa stáva „Madonou východu“, lebo ju predstavovali ako Matku s dieťaťom. Začínajú sa množiť mnísi a kláštory so svätyňami, s obrazmi a sochami. Mnísi pestujú askézu, meditujú, ale aj fyzicky pracujú. - Ako vidno, etika tu ustúpila do pozadia, ale sa celkom nestratila, lebo ju držalo učenie Mahájany.

Budhizmus v Japonsku nadväzoval na starší šintoizmus, ktorý pozná množstvo bohov, ale tí sú prírodní a neosobní. Veľkej úcte sa tešil cisár, Mikado, ako „syn Slnka“. Tiež rodina a duchovia zosnulých sú vo veľkej vážnosti. Ale chýba tu etika a niektoré iné zložky. A tieto nedostatky zaplnil budhizmus vo svojej mahajanskej podobe.

- Je to najprv náuka o vykúpení, ktorá vyplnila prázdnotu šintoizmu ohľadne posmrtného života s rajom, ktorý obýva množstvo Budhov.
- Budhizmus priniesol aj novú mravnosť. Šintoizmus nemal nejakých zvláštnych etických prikázaní. Jeho etika prikazovala len pietu v rodinnom živote a vernosť k vlasti, ktorá sa u japonských rytierov - samurajov v krajnom prípade prejavila vo forme čestnej samovraždy - harakiri. Budhizmus tu však priniesol aj niečo iného a širšieho, a to už spomínaných 5 prikázaní (Nezabíjať, necudzoložiť, neklamať, nekradnúť, nepiť alkohol).
- Budhizmus si získal ľud aj svojím uctievaním bohov v podobe sôch. Z Budhu v mahanajizme sa stal boh, ktorý sedí so skríženými nohami na lotosovom kvete. Oblúbe sa tešila aj bohyňa Kwan-non s dieťaťom v lone, „Matka milosrdenstva“.

Japonský budhizmus sa delí na niekoľko škôl, ktoré sa snažia dostať do blaženosti nirvány buď vlastným úsilím ako „svätou cestou“ (Zen - budhizmus), alebo zdôrazňovaním odovzdania sa do milosrdenstva Amida Budhu, ktorý je zdrojom svetla a života (Šin - budhizmus).

2.5 KONKRÉTNÁ ETIKA

2.5.1 Príroda

2.5.1.1 Životné prostredie

V budhizme niet jednotného postoja k životnému prostrediu. Jednotlivé prúdy sú zajedno len v Budhovom učení, že všetko utrpenie človeka pramení v spojení jeho zdanlivej osobnosti so svetom

a jeho piatimi životnými faktormi (telesné formy, pocity, poznanie, vzrušenie a vedomie). Všetko, čo existuje, je podmienené niečím iným. Na konci všetkého stojí rozpad a zánik.

Z tohto základného pohľadu vyplývajú dva postoje:

- Theravadský budhizmus tvrdí, že vzájomné pôsobenie osobnosti a sveta s jeho žiadosťou nás nábáda k tomu, aby sme sa nedali príliš zaplietť do sveta, lebo sa dostaneme do bludného kruhu vznikania a zanikania. Toto utrpenie sa môže premôcť len oslobodením od žiadostivosti a prechodom do nirvány.
- Mahayanský budhizmus ide ďalej od záchranu individua. Podstata sveta je prázdnota, ktorá je však vlastná všetkému jestvujúcemu. To vedie k predstave spoločenstva všetkého bytia, ktoré na druhej strane je vybavené „Budhovou prirodzenosťou“. Potom budhistovi stojí príroda tak blízko ako jeho vlastná osobnosť a človek je za prírodu takisto zodpovedný. Základným heslom je tu: „Nech sú šťastné všetky tvory“, a to v tom, že človek má s nimi súciť a nezabíja ich. Tento postoj sa ukázkovo vyskytuje v bodhisatvovi, ktorý spoznaním podstaty všetkej jestvoty sa v súcite prikloní k okolitému svetu.
- Novší budhistickí učiteľia (Padmasiri de Silva, v Japonsku Soka Gakkai a iní) sa usilujú nájsť v postoji k technike strednú cestu medzi získavaním hodnôt a konzumom. Riadia sa niektorými pravidlami, napr.:
 - Jestvota obsahuje človeka, zvieratá, rastliny a zem.
 - Nie všetky zložky sú rovnocenné, ale za všetky sme zodpovední.
 - Človek má právo na majetok a na prežitie, ale musí rešpektovať aj práva iných, práva budúcich generácií a práva celej prírody.

2.5.1.2 Zvieratá

Pomer k zvieratám je v budhizme daný „Budhovou prirodzenosťou“ všetkého živého. Z toho vyplýva jeho ochrana (učenie o ahimsa), čo sa v prvom rade vzťahuje na zvieratá a zákaz ich zabíjania, ale aj na hmyz a rastliny. Poľovačka sa má zamietnuť, experimentovanie so zvieratami zredukovať. Hoci vegetariánstvo nie je všeobecne záväzné, mnohí budhisti ho praktizujú, lebo zvieratá neboli stvorené pre človeka. Budhizmus tu vidí rovnocenné životné formy. Veď pri znovuzrodeniach je možný prechod od človeka k zvieratu i opačne. Sám Budha mal žiť v predošlom živote ako zajac, lev a slon.

2.5.2 Rodina

2.5.2.1 Manželstvo

Budha označil manželov, ktorí vedú mravne riadny život, ako „bohorovných“ (dev a devi). Nie preto, že slúžia k uspokojovaniu žiadostivosti, ale k zachovaniu ľudského pokolenia. V manželstve má muž svoju ženu chrániť a opatrovať (m.i. darovať jej aj darčeky a ozdoby!). Žena má mužovi slúžiť, dbať na jeho veci, starať sa o chod domácnosti, byť laickou učeníčkou a zadržiavať 5 mravných prikázav. Taká žena má nádej znovuzrodiť sa ako bohyňa. Ak obaja mravne žijú, môžu žiť spolu aj v budúcom živote. Za Budhových čias boli aj polygamné manželstvá a jeho názory na to nie sú jednoznačné. Na jednej strane chválil uspokojenie muža s jedinou ženou, na druhej strane bral kráľovský hárem ako samozrejmosť.

2.5.2.2 Sexualita

Budha učil, že žiadostivosť je príčinou utrpenia a osudného obehu. Preto bol sex v prvotnom budhizme ako niečo nenáležitý, lebo askéza je jediným prostriedkom, ako dosiahnuť spásu. Budhova dvanásť-článková „reťaz vzniku závislosti“ menuje ako 10. článok sexuálne spojenie, ktoré vedie k zrodu nového človeka a tým k novému utrpeniu. Toto učenie ovplyvnilo nielen budhistických mníchov, ale aj laikov. Sexualita slúžila len účelu splodenia nového človeka, sama nemala cenu. Budha varoval pre troma omamnými prostriedkami: spánkom, alkoholom a sexom.

Dnes budhistický laik zachováva „vznešenú osmorakú cestu“ (so sexuálnou zdržanlivosťou) len počas pôstu za nového mesiaca a splnu. Theravadský budhizmus trvá na celibáte mníchov (Birma, Srí Lanka), ale inde sa pohlavný akt cení ako obraz mystického spojenia s božstvom. Mahayanský budhizmus dovolil

manželstvo aj pre mníchov (napr. v Japonsku). Istý prúd pokladá pohlavné spojenie za alternatívu askézy a „favoruká tantra“ ho cení ako najväčší kreatívny akt, pretože anticipuje blaženosť večného ponorenia (samadhi).

Faktom je však, že aj naďalej existujú mníšske rády v budhizme. Budha videl v žene zvodkyňbu, ktorá ho odvádza od pravej cesty. Preto vznikali v budhizme mníšske rády a kláštory, naprv pre mužov, potom aj pre ženy. Napriek istým náznakom náboženskej rovnosti muža a ženy sa muž cení viacej ako žena. Niekde sa to vyvíja viacej smerom k rozličnosti úloh, takže prakticky začína prevládať rovnocennosť. V niektorých krajinách sú aj budhistické mníšky (Japonsko, Čína, Korea, Vietnam, Taiwan). Sú dohola ostrihané a nosia biele šaty. Väčšinou pracujú na charitatívnom poli. V západnom budhistickom modernizme sa vyvíja duchovné zrovnocnenie ženy (Konferencia budhistických žien 1987 pod patronátom Dalajlámu).

2.5.3 Verejný život

2.5.3.1 Politický postoj

Budha zostavil pre panovníka - kráľa pravidlá 10 kráľovských ctností, medzi ktorými vyniká pravidlo o nenásilí - ahimsa (zabránenie vojne) a pravidlo o „neprotiklade“ (že má spravovať ľud nie proti jeho vôli). Hoci pôvodne budhizmus uprednostňoval monarchické zriadenie, v pozdejších dejinách a dnes sa angažujú najmä budhistickí mnísi na zdemokratizovaní verejného života. Veľký vplyv majú mnísi v Barne a na Ceylone, kým v Kambodži sa na nich pozerá kriticky a v Thajsku sú podozriví z ľavicovej infiltrácie. Niekde stotožňujú komunizmus s epochou cakkavatti - Budhovým „kráľovstvom božím“.

Podobné myšlienky hlásal aj bývalý gen. tajomník OSN, U Nu (z Barmy), ktorý v súvislosti so svojim socialistickým programom hovoril o tomto mýtickom období. O oživenie budhistických etických ideálov sa postaral zvolaním svetového budhistického kongresu v Rangúne (2500 rokov od vojdenia Budhu do nirvány) a zavedením budhizmu ako štátneho náboženstva v Barne r. 1960. Krátko potom bol odstavený od moci, odišiel do vyhnanstva a od r. 1989 žil v domácom väzení - podobne ako nositeľ Nobelovej ceny, Aung San Suu Kyi. Iní myslitelia sa usilujú o slobodné voľby, ľudské práva a mnohpartajnú demokraciu.

2.5.3.2 Práca

Budha si cenil prácu - ako aj všetky dobré skutky - ako prípravu na oslobodenie z kolobehu utrpenia a ako jeden z bodov osmorakej cesty. V moderne sa vidí práca oveľa pozitívnejšie, zvlášť v mníšskych spoločenstvách. Mnísi svojou prácou udržiavajú školy, nemocnice, jasle i vlastné majetky. Ďaleká nirvána sa stáva rajom, ktorý sa dá uskutočniť už na zemi. Tento postoj sa zrkadlí aj v postoji japonského budhizmu k technike. „Japonský hospodársky zázrak by nebol možný bez tohto vedomého príklonu k nášmu svetu“ (M. Klöcker). Ale činia sa aj laické hnutia, ktoré vyšli z robotníckych kruhov ako protest proti neľudským podmienkam v mnohých japonských podnikoch. Zakladateľ hnutia Itto - en, Tenko Nishida, postavil „roto - dobrovoľnú existenciu chudoby“ do centra svojej viery, ktorej členovia vykonávajú najnižšie práce medzi obyvateľmi. Je to spôsob, ako sa oslobodiť od sebeckta a byť tu pre iných.

2.5.3.3 Sociálne pomery

Budha sa zriekol svojho majetku, aby žil ako askét a založil aj spoločenstvo asketických mníchov. Majetok stojí vedľa sexu ako jedna zo žiadostí. V mahayanskom budhizme už nie je majetok ako niečo, od čoho by sa mal veriaci odvrátiť, ale s čím možno Budhovi slúžiť. V Zen - budhizme panuje názor, že bohatstvo a chudoba sú rovnocenné a patria spolu ako dve strany jednej mince. Ležia v akejsi „medziríši“ a záleží len na tom, ako ich užívame v situačnej etike. Pre sociálneho reformátora Ambedkara (1891-1956) bol Budha sociálny revolucionár, ktorý chcel odstrániť chudobu aj ako sociálny problém.

Má to ozvenu zvlášť v Japonsku, kde hnutie Soka Gakkai („Spoločnosť na vytváranie hodnôt“) vraví, že jednotlivec má s pomocou náboženstva premeniť chudobu na bohatstvo. Život je potom šťastný, keď všetky hodnoty, ktoré človek hľadá, skutočne aj nachádza. „Táto cesta, obsahujúca blahobytnú spoločnosť, sociálnu istotu a vytváranie kultúry, platí ako tretia, náboženská cesta medzi kapitalizmom a komunizmom“ (M. Klöcker).

Sulak Sivaraksa z Thajska (nar. 1933) sa zasadzuje o nové usporiadanie spoločnosti. Zásadám budhizmu protirečí to, že malá skupina obyvateľstva vládne väčšinou národného dôchodku. Budhizmus vyžaduje zrieknutie sa kvôli slabším. Spoločnosť sa nesmie orientovať len na moci a zisku a nechať bokom duchovné hodnoty, na ktorých najviacej záleží.

2.5.3.4 Práca pre mier

V dejinách Indie hrá veľkú rolu princíp nenásilia, ahimsa. Cituje sa Budhov výrok, v ktorom prikazuje svojim mníchom, žeby aj v tom prípade, keby ich napadol zlodej alebo vrah, „ich duch sa nevzrušoval, ale zostal priateľský a bez nenávisťi vo vnútri prenikol onoho človeka a od neho aj celý svet“. Šťastie a pokoj pre každého - to je obsahom učenia o „metta“ - priateľskosti, добрote, láske (ale nie pohlavnej). O tom budhisti meditojú, pričom začínajú od seba, potom idú k svojej rodine, priateľom, ostatným ľuďom, ba aj k nepriateľom a k všetkému, čo žije.

Tento zásade je vzdialená myšlienka na „svätú vojnu“, a to už hneď kvôli samému učeniu. Budha pokladal učenie len za prostriedok, aby sa človek dostal do nirvány, a nie za cieľ osebe, o ktorý by sa malo bojovať. Napriek tomu treba povedať, že čo takto platí v princípe, prebieha to trochu odlišne v praxi. Koloniálne panstvo dalo vznik modernému politickému budhizmu, ktorý chcel nielen vyhnať von koloniálne mocnosti, ale aj vyhlásiť sa sám za štátne náboženstvo s protikresťanským hrotom.

Na kongrese v Tokiu r. 1959 sa diskutovalo o obrannej vojne medzi hlavnými budhistickými smermi. Theravadské krajiny sa vyslovili za absolútny pacifizmus, mahayanské štáty naproti tomu za obrannú vojnu, ak by zlyhali všetky prostriedky na spravodlivý mier. Zdôvodňovali to príkladom Budhu, ktorý údajne v predošlom živote usmrtil kacírskych hindských brahmanov na obranu budhizmu. Dejiny nedosvedčujú tézu, že kde panujú budhistické idey, „tam sú výsledkom pokojne medzinárodné vzťahy“ (Trevor Ling). V Barne a Thajsku je síce menej verejných násilností, ale prirodzená agresia občanov jestvuje ďalej „pod prahom“. A v prípade vojnového konfliktu sú práve takto doteraz pokojamilovní občania obzvlášť krutí. V Japonsku má tradíciu bojovný budhizmus už od 13. st. Spomínané hnutie Soka Gakkai (1930) zlúčilo spolu náboženstvo a politiku. Podobné hnutie Komeito má za jeden z cieľov šakubu, obrátenie neveriacich „ohnutím alebo zlomením“.

Načim dodať, že v Japonsku založil Nikkyo Niwano „Spoločnosť na zriadenie práva a ľudských vzťahov“, ktorá zorganizovala „Svetovú konferenciu náboženstiev za mier“. Tiež Dalaj Láma, vodca lamaistického budhizmu v Tibete, ktorý žije od r. 1959 v indickom exile, vyzýva politikov k práci pre mier.